

OLNUST OLEVALE

KOOLMEISTRITE KOOLITAMISEST 100 AASTAT TAGASI

Minu ees on isale kuulunud klade. Korralikult vormistatud tiitellehelt on lugeda «K. Rebane. Kooli-teadus. Tartu seminaris 1882.» Selle pruunistunud tindikirjaga 128 leheküljel on kirjas direktor Fr. A. Hollmanni (1833—1900) õpetus didaktikast ja metoodikast, ka õppetöö korraldamisest külakoolis. Kserokoopia leiame Eesti NSV Teaduste Akadeemia Teadusliku Raamatukogu Baltika osakonnast Tallinnast Lenini pst. 10.

Eesti vallakooliõpetajate seminar, nimetatud ka Hollmanni seminariks, asutati 1873. K. Rebase õpiaastail 1882—1884 oli Fr. Hollmannil juba kümme aastat pedagoogitööd seljataga. Õppeasutuse peavarjaks oli üsna avar kivimaja Püestee 49.

Mõni sõna ajataustaks. 1882. a. kevadel suri C. R. Jakobson, sügisel Kreutzwald. Rahvuslik liikumine oli elu edasi viinud, kuid ärkamisaja tuline hoog tasandunud. Teine Eesti üldlaulupidu tehti 1879. aastal Tartus, kolmas 1880. Tallinnas. Hugo Treffneri eragümnaasium (Mauruse kool) avas uksed 1883. aastal. 1882. aasta kevadel algas ka senaator Manasseini revisjon, kus 173 valla märgukirjas kaevati saksa ülemvõimu üle koolides ja nõuti, et rahvakool vabastataks kiriku mõju alt. Kui ka Hollmanni seminar allutati haridusministeeriumile, tõrjuti aadel eemale ning toetus langes ära. Seminar sulleti 1887.

1872. aastal asutatud Eesti Kirjameeste Selts oli tublisti kaasa aidanud eesti pedagoogilise mõtte arengule. L. Andresen (1974) iseloomustab talurahva üldharidustaset järgmistest arvudega: 1881. a. rahvaloenduse andmeil oli Põhja-Eestis ainult 3,8%, Lõuna-Eestis 5,1% neid (üle 14 a. vanuses), kes ei osanud lugeda. Kirjutamisoskus oli vastavalt 34 ja 44,2%.

Tartus vaimistati tol ajal algastme õpetajaid-koolmeistreid ette veel 1828 asutatud saksakeelses elementaar-kooliõpetajate seminaris (linnas töötamiseks) ja 1878 õppetööd alustanud vene õppekeele seminaris.

Hollmanni seminar alustas

tööd 12 õpilasega. I lend lõpetas 1875. aasta kevadel, sest seminar oli kaheaastase õpiajaga (mitte 3 aastat, nagu märgib ENE 2. kd. lk. 169). Ka järgnenud aastail võeti vastu sama arv õpilasi.

Hollmann nõudis, et «kooli toas», s. o. klassis, «kaardid olgu laste vastu seinakülles, aga nii, et iga laps ka kaardi juures õppima saab.» Peab olema ka lukustatav kapp, see «olgu kahe poolega, teine pool riiulitega, kus tarvilikud asjad sees on, nagu: kriit, schwamm, zirkel, piibiraamat ja muud sellesarnatsed, aga teine pool riiuliteta, kus kaardid sees on.»

Eriti paneb Hollmann südamele, et igas asjas oleks puhtus ja kord: jalad puhtaks, iga asi oma kohale (riided, raamatud), sest «lastele ei mõju muud, kui alaline harjutamine. Koolmeister olgu lastele eeskujuks ja pidagu ise ka korda. Sinu eeskujul on enam kui tuhat sinu jutlust». Ja täpsustab seda: «Valva jätmata ka iseenese üle, valva oma väljapidise oleku üle, valva oma sõnade üle, valva oma tegude üle, valva oma mõtete üle, pane ennast ohja otsa, ole ise esimene korra hoidja.»

Lapselt tuleb nõuda jõukohast, peab oskama kiita ja laita, «tee lastele õigust, olgu rikka ehk vaese mehe laps». Lapsi peab harjutama tõerääkimisele, sõnakuulmisele ja puhtusepidamisele.

Peatükis «Kooli lapsed» on toodud järgmine jaotus: «Kodukoolilapsed, päris-koolilapsed ja kordajad koolilapsed». Neid kodukoolilapsi nimetati ka näitajateks lasteks, kuid Hollmann seda nimetust ei kasuta. Kodukoolilapsed 8—10 aastani pidid enne koolimineku õppima lugema, teadma ükskordühte, viit peatükki, kergemaid kirikulauluviise ja piiblist 10 juttu vanast ja 10 uuest testamendist. «Need [lapsed] käivad koolis ainult seetarvis, et koolmeister neid loetab, aga kodu ema peab neid õpetama.» Küsime, miks ema ja mitte isa? Tõepoolest oli välja kujunenud, et ikka ema, enamasti ketramise juures, vokivurina saatel.

Päris-kooli- ehk põhikoolilapsed olid koolis 13. eluaasta-

ni. Nende «õpetuse asjad» olid «Jumala sõna õpetus, emakeele õpetus, maailma tundmine, rehendamine ja laulmine».

«Kordajad lapsed. Kooliajast leeriajani. Inimene peab 15—18 aastast saadik leeris käinud olema, üle seda ei tohi inimeste leeritamata olla.» Selgituseks, et pärast põhikooli käidi koolimajas õpitut kinnistamas ja nagu Hollmann nõudis, pidi «ka natuke laiemalt võtma...» sest ilma laiendamata on kordamine muidu [aja] raiskamine» ja see pidi olema 18—24 päeva õppeaasta vältel, s. o. 3—4 päeva kuus.

Hollmanni järgi «meie valla koolides 3 klassi peab olema iga talve lastele isi klass. Koolmeister ei saa aga kolme klassiga õigeks ega läbi, seepärast jäuta. Alama klassi jäuks võta esimese talve lapsi ja neid teise talve lapsi, kes teise klassi ei kõlba. Keskmise klassi 3-dama talve lapsed ja osavamad teise talve lapsed».

«Keskmise klassi» kohta ütleb Hollmann: «Neil on kaks talve aega õppida.» Niisiis «ülemine klass» on kordajate laste jaoks. Selle õppetöö pidi samuti olema jaotatud kolme talve peale, eriti täpselt usuõpetuses. Ka kirjutamisoskust tuli täiendada. «Dictati lase iga päev 1/2 tundi kirjutada...» Teine pool tundi kuluta pääst kirja tarvis! Igakord kui nad kokku tulevad, toogu päästkirja kasa ja viigu parantatud kodu! 5—6 päästkirja olgu tarvis talveks valmistada! Kui kodu aega, siis anna pikem tükk, aga mitte liiga raske! Näit: «Kaspuu tulu», «Vee jõud», «Tule vägi». Raske ja ülem tükk on see, et lapsed ise lugusid ülesse panevad, mis neile on juhtunud, aga kirja näol! Need on ju tänapäeva mõistes kirjandid.

«Kooli seadus nõuab, et päevas 6 tundi on. Vähem kui 4 päeva ei või nädalas kooli õpetust olla. Kooliõpetuse päevi olgu kõigevähem 80 talves.» Prof. L. Andresen (1974) märgib 1861.—1880. aastate kooliõpetuse muutustest, et õppeaeg oli pikenenud 6 kuuni, õppeaasta aga kuuele päevale. Nähtavasti oli koolikorralduse praktikas lubatud erandeid.

«Maailma tundmine» on

«Kooli-teaduses» III peatükk ja mahult tagasihoidlik (2,5 lk.). Seda tuli õpetada teisel ja kolmandal talvel. Alustati põhimõttel lähemalt kaugemale, alates koolimajast, vallast ja kihelkonnast.

«Ülemisele klassile», s. o. kordajatele lastele tuli esimesel talvel õpetada Vene riiki, teisel muid Euroopa maid ja kolmandal «välimisi maailma jagusid», samuti päikese ja kuu liikumist, kuivarjutust ning sedagi, et on «rändajaid tähta», «eksijaid ja seisvaid tähta». Õpetamine olgu näitlik, tuleb korrata, tuleb õpetada kaarti lugema. «Ära anna liiati nimesid ja arvusid õppida...»

Rehendamist peab vallakoolis «niipalju õpetama, et lapsed lihtrehkendusi ariliku ja kümnendiku murdudega mõistavad; üle 1/10 ärgu min-tagu». Aritmeetika õpetamine peab olema äärmiselt näitlikustatud: «alamas klassis» on ette nähtud arvupiir kuni 100, «keskmises klassis» — «arvupiir 100 — otsatamani», ... «ülemises klassis» murdudega rehendamine ja ajarehendamine». Tolleaegse keelepruugi kohaselt pidid selgeks saama kokkuarvamine, mahaarvamine, kasvatamine ja jagamine.

Lauluskuse õpetamisele on küllalt palju tähelepanu osutatud. Hollmann selgitab oma kasvandikele, et on «1. Kiriku laulud (Coralid) 2. Muud laulud (nagu: laste laulud, rahva laulud, aasta aegade laulud, kooli laulud jne.). Need on otsegu ilusad õilmed, mis ta tee äärest nopib ja kaasa võtab».

Hollmanni antud vallakooli näidistunniplaanist on näha, et piiblitugu ja katekismuse moodustavad kolmandiku tundide arvust, seminaris aga palju vähem — kaheksandiku. Direktor õpetas peale usuõpetuse veel ajalugu, maateadust ja sedasama «kooli-teadust», millest siin pikemalt juttu. Viimatinimetatule koos proovitundide andmisega oli mõlemal õppeaastal ette nähtud 4 tundi nädalas, s. o. kümnen-dik 40-st nädalatunnist. Seminaris õpetati veel 5 tundi arvutamist, ajalugu ja geograafiat, kumbagi 4 tundi, eesti, vene ja saksa keelt ning laulmist, võimlemist («turnimist»), joonistamist, loodusteadust, käsi-

tööd ja viiulimängu igaüht 2 tundi.

Ka praegusajaks on kohased õpetussõnad: «Koolmeister armastagu ka nõrku lapsi, muidu tuleb tüli. Mida hullemini sa tormad, seda hullemaks lähevad laste südamed sinu vastu...» Lapsed peavad siis koolmeistrist lugu, kui temal **vaimu jõudu** on, et tema mitte turtasaks ei ole.»

Väiksematele lastele oli lubatud ka vitsu anda: «Mõne lapsele on 5-est hooist küll, aga toisele läheb 5—20 hoopit». Vanematele lastele olgu «auutrahvi»: noomimine, vahetunniks klassijätmine jms. «Auutrahvi» puhul «kõlbmata olek pannakse lapse ette ja kõik tema üleannetus visatakse talte ette ja nina alla».

«Kooli-teaduse» mahult viimase kolmandiku moodustas «Methodika. (Tee juhatus)». Käsitietakse kooliõpetuse ja pedagoogika ajalugu alates vanast Kreekast ja Roomast. Eriti nimetatakse Karl Suurt, kes 802. aastal rajas rahvakoolid («Iga kihelkonna jaoks peab kooli olema»).

«Koolmeistri seaduse» all on öeldud, et koolmeistri töö võib takistada haigus, halvad elukombed ja ebaõige õpetamine. Kui koolmeister ametisse astub, tehku visiit «kiriku vöölendri herrale», õpetajale, s. t. kirikhärrale («tema on sinu juhataja ja hoolitseja»), vallavanemale ja teistele naaber-koolmeistritele. Kiriku vöölendri pidi olema «koolmeistrile suureks abiks ja toeks», vallavanem aga tähtis puude, petrooleumi, tindi jms. pärast. «Sellega pärast katsu nendega hästi sõbraks... Siis on su asi kõik hea ja tubli. Ole oma ametivendade vastu alandlik mitte kiidus.» Koolmeister peab tutvuma kooliealiste laste ja nende vanematega: «Reisi oma valla talud jalgsjalalt läbi ja tee tutvaks». Ja viimased õpetussõnad: «Noormees vaata ette! Mis Sa käsile võtad, seda toimetame mehe värki!»

Seminaril on arvestatav koht meie kooli ajaloos. Hollmanni kasvandike tööpöld oli maal, külas, kus elas põhiline osa meie rahvastikust. Laste õpetamine oli eranditult meesõpetajate käes.

HARALD REBANE